

Fekete macska sötét szobában

Pasztorál

A pásztorjáték a későbarokkban volt divatos. Idillikus hangvételű, zenés műfaj — gálás szereplők, álom-tájak, évdés a bukolikus ligetekben —, miközben a hangszerek a falusi duda és pásztor-síp hangját utánozzák.

Joszeliani filmjében zenészkvartett idézi fel a rokokó muzsikuskok alakját, városi fiatalok, akik vakációjukat egy kis grúziai faluban töltik.

A *Pasztorál* 12 éve készült el, a cenzor megnézte, gyorsan berakta egy dobozba és jól eldugta. Valaki 1980-ban megtalálta és próbaképpen elküldte Párizsba levetíteni. Nem történt semmi. Ezen felbátorodva Berlinbe is elküldték 1982-ben, ahol a fesztiválon díjat kapott. Ilyesmiket írtak a kritikusok:

„A film kitűnő. Nincs benne semmi politikai pikantéria, semmi felforgatósgyanús gondolat.”

„Hogy mi volt a hosszú betiltás oka, nehéz megmondani... sőt egyszerű magyarázat egyáltalán nem adható.”

Tényleg? Úgy látszik, a grúz cenzor alaposan melléfogott. Fekete macskát talált a sötét szobában, ahol pedig semmiféle macska nem volt. Gondolom, jól megmosták a fejét, amikor a Berlinale eredményhirdetésének telexe befutott, bár az is lehet, hogy nem mosták meg eléggé, mert díj ide, díj oda, a film vissza került a dobozba, és Joszeliani még néhány éve is arról panaszkodott, hogy hazájában grúzellenesnek tekintik munkáját.

Mégis lenne fekete macska?

Nincs! — szögezi le a MOKÉP — szigorúan belső használatra készült ismertetőjében, nyugtatva ezzel önön cenzorsait. Lehet, hogy volt, de ma már nincs! — csatlakozik a véleményhez a magyar kritikus: „A grúz rendező felfedezése a hetvenes években irritáló lehetett. Már nem az.”

Magam is ezt éreztem filmnézés

közben, ám orromat facsarta a macskaszag. Tudtam Joszelianiról, mennyire szűkszávú. Ez a filmje különösképpen hallgatóg, a kópia szerény fekete-fehér, olyan, mint egy dokumentumfilm, ráadásul a kerettörténet is ártatlanul egyszerű: zenészkvartett érkezik vakációzni egy grúz faluba, szobát bérelnek egy parasztcsaládnál, muzsikálnak, ismerkednek, nézelődnek, azután hazautaznak. Hogy fér egy ilyen történetbe a fekete macska? Megnéztem újra a filmet.

Belefér! Ott van már az első jelenetben, olyan óvatosan lopakodik, hogy cenzor legyen a talpán, aki észreveszi. Városi hivatalban vagyunk, reggel van, ügyfelek várakoznak, tisztviselők unatkoznak. Csengő hallik. Kale — a vigéc külsejű irodavezető — bevezeti az első ügyfelet a belső szobába, a hivatal főnökéhez. Az ügyfél szó nélkül átnyújt egy iratot, a főnök szó nélkül aláírkaftja a nevét. Elégedettség. „Holnap indulhatnak. Fogadják őket” — közli az ügyfél barátságosan a főnökkel, majd távozik.

És a következő képben már a falut látjuk, ahová zenészek érkeznek a városból vakációzni. Egy parasztcsaládnál kapnak szállást, a háziak nagy tisztelettel fogadják őket, mintha nem is turisták, hanem kedves vendégek lennének.

Macskaszag érződik hirtelen. A zenészek nem bírlék a lakást, hanem kapják! Ingyen és bérmentve! Alighanem annak a szíveségnek a fejében, amit a városi hivatalfőnök tett az ismeretlen ügyfélnek az irat aláírásával. Hogy mi volt abban az iratban: lakáskiutalás, építési engedély, falazókó utalványozása? De kik ezek a rokokóból idezalajtott muzsikuskfigurák? Csak nem kultúr-csalik ők a fekete macska horgászsinórján? Ezt Joszeliani nem árulja el, de arról biztosítja a nézőt, hogy valóban fekete macskát látott. Kale irodafőnökről hamarosan kiderül, hogy a parasztcsalád városba szakadt tagja, és az utolsó jelenetben a kvartett csellósőnjéről, hogy a városi hivatalfőnök lánya. Nepotizmus. Egy korrupciós üzletnek voltunk szem- és fültanúi, egy megvesztegetésnek.

A film szöveve tele van hasonló összefüggésekkel. Többnyire a vezetőket leplezik le. Látjuk a tanácselnőket, ahogy sétál, egy szót sem szól, de fennhéjázó járása, nevetséges ruházata, gesztusai mindent elárulnak róla, mintha a földbirtokos világ intőzője jelent volna meg. A kolhoz vezetője úgy beszél az emberekkel, mint egy cári zupásőrmester, életidegen irányítási módszere riasztó.

„Olyan óvatosan lopakodik, hogy cenzor legyen a talpán, aki észreveszi” (Nana Joszeliani)

Ez a harsogó demagóg lenne a szocialista típusú ember? Vagy Anton, a csász, aki lovaskozákként vágat fel-alá, megbünteti Nesztor apót, mert egy kis füvet merészelt kaszálni a kolhoz parlagon heverő földjéről, de futni hagyja Kale irodavezetőt, amikor az kézigránáttal halászik a folyón, sőt, még tanácsal is ellátja, merre talál nagyobb halakat.

Kale úgy lubickol a korrupciós lehetőségekben, mint a hal a vízben. Született buli-szervező. A folyóból kirobbantott halból vacsorát prezentál a falu vezetősége tiszteletére, a nagycsalád tiszteletére, a veszekedős szomszédok tiszteletére, a zenészek tiszteletére, a kőműves tiszteletére. Csupa össze nem illő ember, akiket egyedül a korrupció tart össze, jobban minden közösségi eszménél. És ez nem is olyan rossz állapot — nyárogja a fekete macska —, mert egyfajta bizalmat szül; az emberek tudják, hogy nem jelentik fel őket azonnal, és ez védeltséget jelent, nagyobb a jogrendnél is.

Ez hát a fekete macska. Még most sem irritál? Oly sükketté váltunk volna a harsány filmek dömpingjében, hogy ingerküszöbünk az ordításnál kezdődik, és az értelmes beszédet meg sem halljuk?

Lehet. Jozseliani nem szereti a harsányságot, mert az megöli a gondola-

tot. Ráadásul a *Pasztoral* nem is politikai film, hanem érzelmes beszámoló a grúz falu társadalmáról, a patriarchális életforma átalakulásáról. És mindenekelőtt költészet, kiforrott, egyedülálló stílusban.

A sztori Jozselianinál külsődleges valami, arra szolgál, hogy összefogja az epizódokat, mint a bőr a testet. Formáját egy szerkezeti váz — a csontváz — határozza meg, ami alkalmas arra, hogy a sok epizód megfelelő sorrendben legyen felfűzhető, és bekapcsolódásuk, érintkezésük kiemelje a fontos összefüggéseket. „Olyan ez, mint a pasziánsz: gondolkodni kell, hogyan rakjuk ki a kártyákat... Ezt a módszert jobban kedvelem annál, mint úgy építgetni a történetet, ahogyan regényt szokás írni. Az én módszerem közelebb áll a zenészerzéshez vagy a matematikához.”

Jozseliani epizódjai dokumentarista hitelű ábrázolások, tele lírával, érzelemmel, ez a hús, ami a csontvázra kerül. Poénokat nem tartalmaznak, narrációt sem, innen ered a bizonytalan lebegés érzete, de ez az alulinformáltság csak látszólagos, mert szavak helyett a gesztus, a mimika, a gazdag képi-hangi atmoszféra mindent közöl a nézővel, ami lényeges, s olyan megragadóan költői stílus eredményez, mely leginkább a zené-

„Sükketté váltunk volna a harsány filmek dömpingjében?”

hez hasonlít. „Meghatározatlan tárgyiaság”, ahol semmi sincs konkrétan kimondva, mégis meg van határozva az érzelmek, a metakommunikáció szintjén. Jozseliani stílusa gondolkodásra készítet és a kitalálás örömeivel jutalmaz.

Kiváló analitikus. Szinte muzeális pontosságú az elemzés, ahogy a falusi életformát vizsgálja: eszközöket, szokásokat, a felbomló patriarchális életmódot. Nem koncepcióban gondolkodik, nem próbál romantikus eszméket ráruházni a valóságra, inkább azt kutatja, igazolja-e a valóság az eszméket. Analízise lehangelő: a régi paraszti életforma letűnése szükségszerű ugyan, ám a nyomában kialakuló új közösségi rend természetellenes. Receptet nem ad, nem oktat: mindenki ürtse ki sorsának poharát saját maga.

A parasztcsalád tagjai nem tudják felmérni, mi történik velük, egyedül Eduki — a kamaszlány — sejtí, hogy a régi életnek örökre vége. Megpróbál tájékozódni, új kapaszkodókat keresni. Úgy lesi a városi zenészeket, mint a félisteneket, hasonlítani próbál, alakulni. Alakja megejtően emberi, esendő magányosságában sokszor drámai erejű. Megváltoztatja öltözködését, önkritikusan figyel magát a tükrében, másként igazítja a haját, sugárzik róla a vágyódás egy maibb, járhatóbb életforma után. Ösztönösen vele érez a két kisgyerek, sőt a falu egész gyerekerege. Úgy bámulják a zenészeket, akik fent laknak az emeleten, mint egy új világ hírnökeit, megfogdossák ruháikat, csodálják városi kacatjaikat, szokásaikat, muzsikájukat. Corelli zenéje éppúgy elandaltja őket, mint a csellószó, melyről nem tudják, hogy csupán technikai gyakorlat a gordonkai-skolából. Nemes nyugalmat éreznek, mely egybe ölel embert és tájat. *Pastorale*. És a zenészek lemosolyognak a teraszról a parasztoakra, meg a gyerekekre muzsikálás közben, mint az istenek az Olympuszról, jól érzik magukat, mert létezésük funkciót kapott, híd létesült egy pillanatra a lent és fent között. Minden szívbe béke költözik: boldogok vagyunk, sikeresek vagyunk és még nagyobb sikereket fogunk elérni...

BÖSZÖRMÉNYI GÉZA

Pasztoral (Pasztoral) — szovjet, 1976. Rendezte: Otar Jozseliani. Írta: Rezo Inanivili, Otar Mekrisvili és Otar Jozseliani. Kép: Abeszalom Maiszuradze. Zene: Tengiz Bahuradze. Szereplők: Rezo Csarhalasvili (Kale), Nana Jozseliani (Eduki), valamint: Lia Tohadze-Drugeli, Marina Karnivadze, Tamara Gabaravili. Gyártó: Grúziafilm. *Feliratos*.